

Avrupa Birliğinin Filistin Politikası

Ali Balcı*

Genel bir tespit yapmak gerekirse, Avrupa Birliğinin (AB) mevcut Filistin politikasını iki başlık altında özetlemek mümkündür.¹ İlk olarak AB, Filistin-İsrail barış sürecinde arabulucu olmaktan ziyade kolaylaştırıcı (facilitator) bir rol üstlenmektedir. Sürece dâhil olan asil aktörlerle düzenli görüş alışverişinde bulunmak, Avrupa Birliği ülkeleri liderlerinin ve AB troykasının bölgeye ziyaretleri, AB Yüksek Temsilcisi'nin ve AB Barış Süreci Özel Temsilcisi'nin (Special Representative for the Middle East Peace Process) faaliyetleri bunlar arasında sayılabilir. İkincisi, Ortadoğu barış sürecine ilişkin tüm konularda Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile iş birliğine giden AB özellikle 1990'larla birlikte Filistin'e yönelik en fazla yardımda bulunan kurum olmuş ve bu bağlamda, Filistin'deki politik ve ekonomik reform sürecinin de en önemli aktörü haline gelmiştir.

Süveyş Krizi'nin sona ermesiyle birlikte Ortadoğu'daki etkinliğini Amerika Birleşik Devletleri'ne bırakan Avrupa ülkeleri 1967 Arap-İsrail Savaşı'na kadar geçen sürede Ortadoğu konusunda Amerikan politikalarına paralel bir söylem takip etti. 1967 savaşıyla birlikte özellikle Fransa, iktidardaki De Gaulle yönetiminin de etkisiyle İsrail'le olan askerî iş birliğini askıya alarak Arap yanlısı bir politika izlemeye başladı. Batı kamuoyunun İsrail'in arkasında olduğu bir dönemde Fransa'nın "Arap politikası" kısa vadede İsrail karşısındaki Arap cephesine bir avantaj sağlamaktan çok Paris'in üçüncü dünyadaki popülaritesini artırmasında önemli bir rol oynadı.² 1973 Arap-İsrail savaşı ve ardından yaşanan petrol krizi Avrupa'nın Süveyş krizinden sonra azalan Ortadoğu'ya yönelik ilgisini yeniden canlandırdı. Nitekim, 23 Ekim 1973'te Avrupa Topluluğu dışişleri bakanları tarafından açıklanan bir tebliğde, İsrail de dâhil, bölgedeki tüm devletlerin varlığının kabul edilmesinin ve Filistin halkının haklarını dikkate

---

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

¹ AB'nin resmî internet sayfasından; http://europa.eu.int/comm/external_relations/mepp/index.htm

² Paul-Marie de La Gorce, "Europe and the Arab-Israel Conflict: A Survey", *Journal of Palestine Studies*, Vol.: 26, No.: 3, Spring 1997, s. 9.

arak İsrail'in 1967'de işgal ettiği bölgelerden çekilmesinin altı çiziliyordu.³

Genelde Arap-İsrail sorununa özelde ise Filistin sorununa ilişkin ortak Avrupa tutumunu yansıtan ilk belge Haziran 1980'de Avrupa Topluluğu (AT) tarafından yayımlanan Venedik Bildirisi olmuştur.⁴ Bu bildiriyle AT, bir taraftan Filistinlilerin self-determinasyon hakkını tanıırken, diğer taraftan da Filistin Kurtuluş Örgütünü (FKÖ) Filistinlilerin yasal temsilcisi olarak kabul ediyordu. Aynı bildiriye, Filistin-İsrail sorunu bağlamında Kudüs'ün statüsünü değiştirebilecek tek taraflı inisiyatiflerin ve Yahudi yerleşimlerinin uluslararası hukuk bağlamında illegal kabul edilmesi⁵ özellikle İsrail tarafında rahatsızlıklara yol açtı, İsrail yönetimi terörist bir örgütü tanımakla suçladığı söz konusu bildiriye kabul etmeyeceğini açıkladı.⁶

Venedik Bildirisi'nin ardından Avrupa'nın Filistin politikası temelde Filistinlilerin self-determinasyon hakkını vurgulamak ve bu bağlamda FKÖ'nün barış görüşmelerine dâhil olmasında ısrar etmek şeklinde olmuştur.⁷ Özellikle ilk İntifada'nın 1987'de patlak vermesi ile birlikte yazılı ve görsel medyada sıkça rastlanan silahsız ve taş atan çocuklara karşı ağır silahlı İsrail askerlerinin görüntülerinin Batı dünyasında Filistinlilere yönelik sempatiyi artırması⁸ Avrupa'da İsrail'e yönelik eleştirileri harekete geçirdi. İntifada sonrası Filistin lehine oluşan bu olumlu hava ilk olarak İsrail'in AT ile finansal ve ticari ilişkilerini düzenleyen protokollerin Avrupa Parlamentosu'ndan geçmesi sürecinde kendini gösterdi. Parlamento protokollerin tamamlanmaması yönünde oy kullanırken, işgal altındaki bölgelerdeki Filistinli ihracatçıların Avrupalı ithalatçılarla direkt bağlantılar kurmasını sağlayan Aralık 1987 AT kararına ilişkin İsrail'in öne sürdüğü koşulları eleştirdi. Mart 1988'de İsrail'in intifada karşısındaki sert tutumu ve

³ La Gorce, a.g.m., s. 10.

⁴ Bülent Aras, **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**, Bağlam Yayınları, İstanbul: 1997, s. 36.

⁵ Söz konusu bildirinin tam metni için bkz. "Documents on Palestine", **Middle East and North Africa**, 1988, s. 138; **Filistin Çıkmazdan Çözümüne**, Küre Yayınları, İstanbul: 2003, s. 412.

⁶ Rosemary Hollis, "Europe and the Middle East: Power by Stealth", **International Affairs**, Vol.: 73, No.: 1, January 1997, s. 18.

⁷ Hollis, "Europe....", a.g.m., s. 19.

⁸ Amos Perlmutter, "Israel's Dilemma", **Foreign Affairs**, Vol.: 68, Is.: 5, Winter 1989/90, s. 119.

Filistin ihracatını engellediği gerekçesiyle bir kez daha protokollerin onaylanması ertelenirken, söz konusu protokoller Avrupa Parlamentosundan ancak 12 Ekim 1988’de İsrail yönetiminin Filistin ürünlerinin İsrail limanlarından geçerek Avrupa’ya ulaşması sırasında engeller çıkarmamayı kabul etmesinin ardından geçebildi.⁹

Protokollerin Avrupa Parlamentosu’ndan geçmesine rağmen, AB ve İsrail arasındaki ticari ilişkilerdeki durgunluk devam etmekteydi. Bu durgunluğu ortadan kaldırmak amacıyla Mayıs 1992’de Brüksel’e giden İsrail Dışışleri Bakanı David Levy ticari ilişkiler konusunda herhangi bir ilerleme sağlayamadan geri dönmek zorunda kaldı. Filistinlilere karşı daha “ılımlı” bir politikası olan İşçi Partisi’nin iktidara gelmesi de söz konusu havayı değiştirmeyecek, AB’nin İsrail’e yönelik mesafeli tutumunun değişmesi Oslo Barış sürecinin başlamasını bekleyecektir.¹⁰ Aralık 1993’e gelindiğinde, barış süreci doğrultusunda atılan adımlara paralel olarak AB Dışışleri Konseyi, Komisyon’un İsrail’le yeni ticaret anlaşması önerisini onayladı.¹¹ Bu gelişmeler göz önüne alındığında AB’nin 1987’den 1993’de Oslo sürecinin başlamasına kadar geçen süre zarfında izlediği temel politikanın İsrail’le ilişkilerin geliştirilmesini Filistin sorusunda atılacak olumlu adımlara bağlaması olduğu söylenebilir.

Öte yandan, 1991’de gerçekleşen ve barış sürecinin temellerinin atıldığı Madrid Konferansı’nda yer almak isteyen Brüksel, bu konuda barış sürecinde yer almasını istemeyen İsrail’i ikna etmek zorunda kalmıştır. İsrail’le yapılan pazarlıkların sonunda İsrail’in Avrupa Ekonomik Alanı içine alınması karşılığında AB’nin barış sürecine katılmasına izin verilmiştir.¹² Aynı tarihlerde basına bir açıklama yapan Belçika Dışışleri Bakanı Leo Tindemans, Avrupa’nın Akdeniz’de yaşanan önemli gelişmelerin dışında tutulamayacağını ifade etmekteydi. Nitekim Avrupa Birliği 8 Eylül 1993’de işgal altındaki bölgelere yönelik 40 Milyon dolarlık acil yardım paketinin yanı sıra, gelecek beş yıl için 600

⁹ Hollis, “Europe....”, a.g.m., s. 19.

¹⁰ Hollis, “Europe....”, a.g.m., s. 20.

¹¹ Alfred Tovias, “Israeli Policy Perspectives on the Euro-Mediterranean Partnership in the Context of EU Enlargement, **Mediterranean Politics**, Vol.: 8, Issue: 2/3, Summer/Autumn 2003, s. 215.

¹² Muzaffer Şenel, “Avrupa Birliğinin Ortadoğu Barış Sürecine Etkileri”, **Filistin Çıkamazdan Çözüme**, Küre Yayınları, İstanbul: 2003, s. 153.

Milyon dolarlık yardım planını¹³ ve Batı Şeria ve Gazze’de yönetim yapılarının kurulmasına yönelik ekonomik katkı kararını onaylayarak bu kararlığını ortaya koymuştur.¹⁴

İsrail’in Avrupa Birliğinin barış sürecine dâhil olmasına mesafe-li bakmasının arkasında iki temel nedenin olduğu söylenebilir. Birinci-si, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle Sovyetlerin desteğinden mahrum kalan Arapların ABD’yi dengeleyecek yeni güç olarak Avrupa Birli-ğini görmeleri, ikincisi ise AB’nin 1980’lerden itibaren bağımsız bir Filistin konusundaki ısrarlı tutumuydu. Filistin tarafı ve İsrail arasında 1993’de imzalanan ve tarafların birbirlerini tanımalarını öngören İlke-ler Bildirgesi’nin ardından AB’nin Filistin’deki alt yapının iyileştiril-mesi amacıyla bölgeye yönelik yardımları öngören Kopenhag Hareket Planı’nı kabul etmesi bu durumun en önemli göstergesiydi.¹⁵ Söz ko-nusu plan 1992 Maastrich zirvesiyle birlikte “Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”nın oluşturulmasının ardından gündeme gelmişti ve AB’nin Filistin sorununa ilişkin ortak tutumunu yansıtmaya açısından önem-liydi.

İlkeler Bildirgesi’nin imzalanmasıyla başlayan Oslo sürecinin mimarı olan Yitzak Rabin’in öldürülmesinden sonra Şimon Perez başkanlığında geçen kısa bir sürenin ardından Mayıs 1996’da Neten-yahu’nun iktidara gelmesi ve bu tarihten itibaren barış sürecinin sek-teye uğraması, Filistin-İsrail barış sürecinin devam etmesi yönünde bir politika izleyen Brüksel’i rahatsız etmiştir. Batı Şeria ve Gazze’de Ya-hudi yerleşimlerinin inşasına devam edilmesi ve Oslo sürecinde bir ilerleme sağlanamaması üzerine Avrupalı yetkililer İsrail’i barış sü-recini tehlikeye atmakla suçlamaya başladılar. Bu duruma bir tepki ola-rak, Brüksel ticaret anlaşmalarının onaylanmasının tehlikede olduğ-u-nu belirtirken,¹⁶ Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi Filistin Yönetimi’nin bütçe açıklarını iyileştirmek amacıyla 30 Milyon Euro para yardımını onayladı ve yılsonuna kadar Filistinlilerle yapılacak yeni bir ticaret anlaşmasının görüşülmesi amacıyla bir Komisyon görevlendirdi.¹⁷ Bu

¹³ François D’alançon, “The EC Looks to A New Middle East” **Journal of Paletsi-ne Studies**, Vol.: 23, No.: 2, Winter 1994, s. 41.

¹⁴ Robert K. Olson, “Partners in the Peace Process: United States and Europe”, **Journal of Palestine Studies**, Vol.: 26, No.: 4, Summer 1997, s. 80.

¹⁵ Şenel, a.g.m., s. 154.

¹⁶ Tovias, a.g.e., s. 216.

¹⁷ Hollis, “Europe....”, a.g.m., s. 20.

durum İsrail tarafında rahatsızlığa yol açsa da, AB'nin sorunun çözümü konusundaki ısrarını göstermesi açısından önemlidir.

Eylül 1996'da İsrail'in Kudüs'teki Mescid-i Aksa Camii'nin yakınlarından geçen arkeolojik amaçlı bir tünel kazılmasına karar vermesinin ardından İsrail ve Filistinliler arasında çatışmalar patlak verdiğinde, İngiltere, Fransa ve Almanya hükümetleri İsrail hükümetine tünel inşasının durdurulmasını talep eden ortak bir mektup yazma kararı aldılar. Bunun öncesinde 1 Eylül 1996'daki bildirisinde Bakanlar Konseyi, Kudüs'ün statüsü konusuna ilişkin Avrupa'nın tutumunu netleştirmişti. Buna göre, AB'nin Doğu Kudüs politikası güç kullanarak toprak kazanmanın kabul edilemezliğini öngören BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı doğrultusunda şekillenmekte ve bu bağlamda bölgenin zorla ele geçirilmesi kabul edilmemektedir.¹⁸

Öte yandan, 1996 yılında Avrupa Birliğinin ABD'den farklı bir Ortadoğu politikası olduğunu gösteren önemli bir gelişme yaşanmaktaydı. ABD Kongresi İran ve Libya'daki petrol ve gaz üretimine belli bir miktardan daha fazla yatırım yapan yabancı şirketlere karşı Washington'un misilleme yapmasını gerektiren D'Amato Yasası'nı onayladığında, bu eylem Avrupa'da dış politikaya ilişkin hareket özgürlüğüne vurulmuş bir darbe olarak yorumlandı. Zira, söz konusu karar Avrupa'nın, hayati enerji kaynaklarını kullanabilme imkanıyla yakından bağlantılıydı. Avrupa'nın Ortadoğu ve Kuzey Afrika enerji kaynaklarına ABD'den daha fazla bağımlı olması dolayısıyla Kongre'nin aldığı karar enerji bağlamında AB'nin politikalarını önemli ölçüde sınırlandırmıştı. Nitekim 1995'de günde 9.6 milyon varil petrol ithal eden Batı Avrupa bunun 5.5 Milyon varilini Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan sağlarken, ABD ithal ettiği günlük 8.8 Milyon varilin 1.8 milyonunu bölgeden karşılamaktaydı.¹⁹

1995 yılının ticaret rakamlarına bakıldığında da benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. AB'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya yönelik ihracatı 77.5 Milyar dolarla gelişmekte olan ülkelere yönelik ihracatının yüzde 18'ini, söz konusu bölgeden yapılan ithalat ise 58 Milyar dolarla AB'nin gelişmekte olan ülkelere toplam ithalatının yüzde 15'ini oluşturmaktaydı. ABD'nin ise bölgeye yönelik ihracatı 21.8 Milyar dolarlıkken (bu miktar ABD'nin toplam ihracatının yüzde 8.8'ini

¹⁸ Hollis, "Europe....", a.g.m., s. 17-18.

¹⁹ Hollis, "Europe....", a.g.m., s. 16.

oluşturmaktadır), ithalatı 20.1 milyar dolarda (toplam ithalat içinde yüzde 6) kalmaktaydı.²⁰ Nihayetinde, bölgedeki çıkarlarını korumayı amaçlayan Avrupa Birliği D'Amato Yasası'na karşı çıkmış²¹, Ortadoğu'ya ilişkin politikasının ABD'ye bağımlı olmadığını net bir şekilde göstermiştir. Bütün bu gelişmelere rağmen, Brüksel gerek İsrail'in tepkisi gerekse ortak karar almadaki zaafı dolayısıyla barış sürecinde ABD'den farklılaşan kendi tutumunu ortaya koyabilecek etkin bir rol üstlenemedi.²²

Bu dönemde ABD'den farklı bir politika izlemeye çalışan ve daha sonra değişecek olan Avrupa tutumuna bir anlamda öncülük eden en önemli AB ülkesi her zaman olduğu gibi yine Fransa olmuştur. 4-8 Mayıs 1996'da Mısır'a yaptığı ziyaret sırasında Chirac, Ortadoğu barışına ilişkin Fransa'nın pozisyonunu "İsrail güvenliğine karşılık bir Filistin devleti ve Suriye'yle barışa karşılık İsrail'in Golan Tepeleri'nden çekilmesi"²³ şeklinde formüle etmekteydi. 11-27 Nisan 1996 tarihlerinde İsrail'in Güney Lübnan'daki Hamas hedeflerine yönelik gerçekleştirdiği Gazap Üzümleri Operasyonu sırasında etkin bir diplomasi yürüten Chirac hükümetinin bu politikası İsrail ve ABD cephesinde rahatsızlıklara yol açmış ve ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher Fransa'nın Suriye ve İran'la ABD'den daha iyi ilişkileri olduğunu ifade etmiştir.²⁴ ABD'nin tepkisine paralel olarak İngiltere ve Almanya da Amerika'nın çabalarının engellenmemesi ve bu bağlamda barış sürecine muhtemel Avrupa etkisinin sınırlı bir seviyede kalması yönünde açıklamada bulundular.²⁵ Bu durum Filistin devletinin kurulmasına yönelik ortak bir Avrupa tutumu olsa da, bunun nasıl gerçekleştirileceği konusunda Avrupa'nın hemfikir olmadığını göstermesi açısından önemliydi.

Chirac'ın Ekim 1996'da gerçekleştirdiği ikinci Ortadoğu gezisi kapsamında Filistin'i ziyaret etmesi ve 24 Ekim 1996'da Filistin Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada Filistin devletinin kurulmasının gerekliliğini, Kudüs'ün Müslüman boyutunun önemini ve Filistinlile-

²⁰ Hollis, "Europe....", a.g.m., s. 16.

²¹ Pia Christina Wood, "Chirac's 'New Arab Policy' and Middle East Challenges: The Arab-Israeli Conflict, Iraq and Iran", *Middle East Journal*, Vol.:52, No.: 4, Autumn 1998, s. 576.

²² Şenel, a.g.m., s. 156-157.

²³ Wood, a.g.m., s. 566.

²⁴ Wood, a.g.m., s. 567.

²⁵ La Gorce, a.g.e., s. 6.

rin demokrasinin örneğini sunduklarını ifade etmesi²⁶ Filistin-İsrail sorununa ilişkin Fransa'nın tutumunu netleştirmiştir. Chirac'ın bölgeye kısa aralıklarla iki uzun ziyaret gerçekleştirmesi AB'nin genelde bölge özelde Filistin politikasını da hareketlendirmiştir. Bunun üzerine, Avrupa Topluluğu Chirac'ın ziyaretinden birkaç gün sonra 28 Ekim'de barış sürecini izlemesi amacıyla İşpanya'nın İsrail büyükelçisi Miguel Angel Moratinos'u Avrupa Birliği Ortadoğu Özel Temsilcisi (Special Envoy of the EU to the Middle East) olarak atamıştır.²⁷

İkinci Ortadoğu ziyareti Chirac'ın Filistin-İsrail sorununa ilişkin bir politika değişikliğine gittiğini göstermesi açasından da önem arz etmekteydi. İlk ziyaretin ardından aldığı yoğun eleştiriler üzerine Brüksel'den bağımsız olarak sürdürdüğu Ortadoğu politikasına değişikliğe giden Fransa, ikinci ziyaret sırasında sorunun çözümüne ilişkin, AB ile uyumlu bir politika izlemeye başlayacağının sinyallerini vermiştir.²⁸ Nitekim Filistin'e yaptığı ziyaret sırasında Chirac AB'nin (Fransa'nın değil) ABD ile birlikte barış sürecinde etkin bir rol üstlenmesi gerektiği yönünde ifadelerde bulunmuştur.²⁹ Chirac'ın söylemlerindeki bu yumuşmaya rağmen, ABD ve İsrail önceki önerilerde olduğu gibi bu öneriye de karşı çıkmış ve AB'nin barış sürecindeki rolünün temelde ekonomik olarak kalması gerektiğini belirtmiştir.

Sorunun nasıl çözüleceğine ilişkin ortak bir politikası olmayan Avrupa Birliği de zaten Filistinlilerin ekonomik koşullarındaki iyileşmenin barış sürecinin başarısı için hayati olduğuna inanmaktaydı.³⁰ Bu durumun bir sonucu olarak barış süreci boyunca Filistinlilere yapılan ekonomik ve mali yardımların yüzde 45 gibi bir kısmı AB ülkelerinden gelmiştir.³¹ Barış sürecinin devamı ve nihayetinde Filistin-İsrail sorununu çözüme kavuşturması yönünde bir politika izleyen Brüksel söz konusu yardımlarla üç temel işlevi yerine getirmeyi amaçlıyordu; Filistinlilerin yaşam koşullarında bir iyileşme sağlayarak Filistin hal-

²⁶ La Gorce, a.g.e., s. 15; Tayyar Arı, **Ortadoğu**, Alfa Yayınları, İstanbul: 2005, s. 721.

²⁷ La Gorce, a.g.e., s. 5; Söz konusu temsilcinin görevleri çatışmanın nihai çözümünü hedefleyen inisiyatiflere ve eylemlere aktif bir destek sağlamak, taraflar arasında sağlanan uluslararası anlaşmaların uygulanmasına katkı sağlamak, AB inisiyatiflerinin en iyi şekilde nasıl sürdürülebileceğine ve AB'nin dahil olduğu devam eden süreçlere ilişki raporlar hazırlamak olarak sıralanabilir.

²⁸ Wood, a.g.m., s. 568.

²⁹ Wood, a.g.m., s. 569.

³⁰ Wood, a.g.m., s. 570.

³¹ Hollis, "Europe....", a.g.m., s. 22.

kını şiddet eylemlerinden vazgeçirmek ve barış sürecini desteklemeye kanalize etmek; alt yapıyı güçlendirerek demokratik bir Filistin devletinin kurulabilmesini mümkün hale getirmek; ve sivil toplum düzeyinde ortak projeler gerçekleştirerek Filistinliler ve İsraililer arasındaki düşmanlığı azaltmak.³²

24 Şubat 1997’de imzalanan AB ve FKÖ Arasında Ticaret ve İş birliğine İlişkin Birlik Anlaşması (The Interim Association Agreement on Trade and Co-operation between the EC and the PLO) da Filistin’in ekonomik gelişmesi bakımından hayli kritik bir safhayı teşkil etmekteydi. Nitekim, söz konusu anlaşmanın birinci maddesinde belirtilen amaçlar bu durumu açıkça ortaya koymaktadır; kapsamlı bir diyalog için bir temel sağlamak, ticaretin liberalleştirilmesi için gerekli koşulları oluşturmak, taraflar arasındaki dengeli ekonomik ve sosyal ilişkilerin gelişimini hızlandırmak, Batı Şeria ve Gazze’nin sosyal ve ekonomik gelişimine katkıda bulunmak, bölgesel iş birliğini geliştirmek.³³

ABD’nin Avrupa Birliğini Filistin-İsrail sorununa sadece ekonomik bağlamda eklemek istemesinin iki güç arasında söz konusu soruna ilişkin var olan önemli bir politika farklılığından kaynaklandığı söylenebilir. İki devletli çözüm konusunda her iki güç de hemfikir olmasına rağmen, çözümün önündeki engelin hangi taraftan kaynaklandığı konusunda farklı bir bakış açısına sahiptirler. Amerikalı yetkililer Filistin şiddetinin ve barışı engelleyen Filistin liderliğinin Filistinlilerce kabulünü çözümün önündeki temel engeller olarak görürken, Avrupalılar sorunun çözümsüzlüğünden Batı Şeria ve Gazze Şeridi’ni işgal altında tutma ısrarından dolayı İsrail’i sorumlu olarak görmektedirler.³⁴ Dolayısıyla, Brüksel’in politik olarak etkin olduğu bir süreç Washington’un arzu ettiğinden çok daha farklı bir şekil alacağından, gerek ABD gerekse İsrail Avrupa Birliğinin sorundaki etkinliğini ekonomik etkinliklerle sınırlamak istemektedir.

³² Murrel Asseburg, “From declaration to implementation? The three dimensions of European policy towards the conflict”, **The European Union and the crisis in the Middle East**, Martin Ortega (Edt.), Institute for Security Studies, Paris, July 2003, s. 12; <http://www.iss-eu.org/chaillot/chaif62e.pdf>

³³ AB’nin resmî internet sayfasından; http://europa.eu.int/comm/external_relations/gaza/intro/index.htm

³⁴ Steven Simon ve Dana Allin, “The Moral Psychology of US Support for Israel”, **Survival**, Vol.: 45, No.: 3, Autumn 2003.

Öte yandan, Avrupa Birliği Filistin-İsrail sorununda temelde İsrail devletini sorumlu olarak gördüğünden, İsrail'in politikasındaki değişiklik doğal olarak AB-İsrail ve AB-Filistin ilişkilerine de yansımaktadır. İsrail barış sürecini engelleyici adımlar attığında AB'nin bölgeye yönelik politikası Filistinliler lehine kayarken, barış sürecinin devam ettiği sırada dengeli bir hal almakta ve AB-İsrail ilişkileri olumlu bir düzeyde seyretmektedir. 1993'ten önce İsrail'e mesafeli bakan AB, barış süreci boyunca Yahudi devletiyle ekonomik ve politik ilişkilerini geliştirmiş, Netenyahu'nun barış sürecini bozucu eylemleriyle birlikte AB-İsrail ilişkilerinde gerileme yaşanmış, Wye Memorandumu'nun ardından barış sürecinin devam edeceğine yönelik kanaatler güçlendiğinde AB-İsrail ilişkileri tekrar olumlu bir seyir izlemiştir.³⁵

Fakat, barış süreci AB'nin umduğu bir şekilde ilerlememiş ve Camp David'de başarısızlıkla sonuçlanan görüşmeler barış sürecine ilişkin iyimser havayı ortadan kaldırmıştır. AB Ortadoğu Özel Temsilcisi Moratinos, tarafları tekrar masaya çağırarak görüşmelere devam edilmesi çağrısında bulunsa da,³⁶ 28 Eylül 2000'de Ariel Şaron'un sembolik bir mekân olan Kudüs'e yanındaki askerî güçlerle birlikte girmesi ve ardından patlak veren El-Aksa İntifadası barış umutlarını sona erdirmişti. Barışı kurtarmak için son girişimler olan AB'nin de dâhil olduğu Mitchell Raporu ve Tenet Planı'nın da başarısız olması barış sürecinin sona erdiği anlamına geliyordu. Filistin-İsrail sorununda ekonomik ağırlığını kullanarak etkin olmaya çalışan Avrupa Birliği, sürecin sona ermesiyle birlikte önemli bir politika değişikliğine giderek bu tarihten itibaren ekonomik etkinliğinin yanı sıra politik gücünü de etkin bir şekilde kullanmaya başladı.

Avrupa Birliği ekonomik katkıların politik gelişmelerle desteklenmediği sürece anlamsız olduğunu fark etmişti. Brüksel'in barış sürecine ekonomik olarak katkıda bulunması tarafların süreci sekteye uğratacak politik tavırlarını engelleyemediği gibi, ekonomik yardımların sonucunda gerçekleşeceği düşünölen amaçlara da ulaşamamıştır. Filistin'de kişi başına düşen gelir Oslo öncesinin üzerine çıkmak bir yana daha da azalmış, Filistin Yönetimi'ndeki yozlaşma dolayısıyla yardımlar demokratikleşme sürecine kanalize edilmemiş ve son olarak

---

³⁵ Tovias, a.g.e., s. 217.

³⁶ Şenel, a.g.m., s. 161.

sivil toplum temelinde geliştirilen projelerden de iki halkı yakınlaştırma bağlamında verimli bir sonuç alınamamıştır.³⁷

Avrupa Birliğinin sorunda siyasi olarak etkin olmaya başladığının ilk önemli göstergesi Temmuz 2000’de Camp David görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlandığının açıklanmasının ardından 21-27 Ocak 2001 tarihlerinde gerçekleşen Taba görüşmeleri olmuştur.³⁸ Washington’un temsilci göndermediği görüşmelere katılan AB Ortadoğu Özel Temsilcisi Moratinos, yapılan görüşmeleri kayıt altına almış ve bu kaydın “sadece tarihi bilgi olması amacıyla değil, er geç görüşmelerde bir ilerleme sağlanacağı için” alındığını ifade etmiştir. Fakat, görüşmelere katılan herkes Taba görüşmelerinin Ehud Barak’ın yaklaşan seçimler öncesinde Şaron’a karşı bir avantaj sağlama çabası olduğunu ve bu görüşmelerin Barak’ı yenilgiden kurtaramayacağını farkındaydı.³⁹ Dolayısıyla AB’nin politik olarak Filistin-İsrail sorununa dâhil olduğu ve tarafların tezlerine o güne kadar en fazla yaklaştıkları bu önemli girişimin daha başlangıçta başarısızlıkla sonuçlanacağı belliydi.

Ariel Şaron’un seçilmesiyle Taba görüşmeleri resmen sona erse de, söz konusu girişim AB’nin Filistin-İsrail sorununa politik olarak dâhil olması bakımından önemliydi. Avrupa Birliği seçimlerinin ardından Şaron’a barış sürecine devam etmesi ve bölgede adil ve kalıcı bir barışın sağlanması için çaba göstermesi çağrısında bulundu.⁴⁰ AB’nin barış sürecine devam edilmesi konusunda Şaron’a yönelik uyarıları Aralık 2001’de İsrail askerlerinin Arafat’ın Ramallah’taki karargâhını kuşatmasının ardından eleştiriye dönüştü. İşgale şiddetle karşı çıkan AB Dışişleri Bakanları’nın Barselona’daki toplantısında barış görüşmelerine başlayabilmenin önkoşulunun İsrail’in Filistin devletini resmen tanıması olduğu açıklandı.⁴¹ Öte yandan, Avrupa Parlamentosu da 10 Nisan 2002’de AB ve İsrail arasındaki Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması’nın askıya alındığını açıklayarak Şaron yönetimine barış görüşmelerine yeniden başlaması doğrultusunda baskı yaptı.⁴²

³⁷ Asseburg, a.g.e., s. 13-15.

³⁸ Şenel, a.g.m., s. 162.

³⁹ Alain Gresh, “The Middle East: how the peace was lost”, **Le Monde Diplomatique**, September 01, 2001.

⁴⁰ Şenel, a.g.m., s. 162

⁴¹ Şenel, a.g.m., s. 167.

⁴² Alain Dieckhoff, “The European Union and the Israeli-Palestinian Conflict”, **Inroads**, Vol.: 16, Winter 2005, s. 60.

Avrupa Birliğinin özellikle Şaron'un seçilmesiyle birlikte İsrail tarafına barış görüşmelerine dönülmesi yönündeki ısrarını artırması ve sıklıkla bir Filistin devletinden bahsetmesi aslında 24 Mart 1999 Berlin Deklarasyonu'nun bir sonucuydu. Zira, söz konusu bildiriyle İsrail'in güvenliğinin en iyi şekilde garanti edilmesi ve İsrail'in bölgede eşit bir partner olarak kabul edilmesi koşuluyla demokratik, makul ve egemen bir Filistin devletinin kurulması gerektiği kabul edilmiştir.⁴³ Böylelikle Filistin devletinin kurulmasını resmî bir politika olarak benimseyen Brüksel, bu tarihten itibaren Filistin-İsrail sorununda politik bir tavır takınarak barış sürecinin önünde en önemli engel olarak gördüğü "uzlaşmaz İsrail tutumunu" eleştirmeye başlamıştır. Diğer taraftan, 22 Haziran 2002'deki Seville Deklarasyonu'nda Filistin sorununa ilişkin Berlin'deki görüşlerin tekrarlanması yanı sıra, Avrupa Birliği "karmaşık Kudüs sorununa" ve mülteci problemine de adil bir çözüm bulunması ve Filistin devletinin 1967 sınırlarının temel alınarak kurulması gerektiğini ifade etti.⁴⁴ Söz konusu iki bildiri AB'nin barış sürecinin dağılmasından İsrail'i sorumlu tuttuğunu göstermesi ve barışın önündeki iki önemli engel olan mülteciler ve Yahudi yerleşimlerinden bahsetmiş olmaları açısından önemlidir.

Filistin tarafı lehine atılan bu olumlu adımlarına rağmen, 11 Eylül olayları ve ardından Washington'un sertleşen politik tutumu dolayısıyla Avrupa Birliği Filistin-İsrail sorununa ilişkin görüşlerinden kısa bir dönem geri adım atmak zorunda kaldı. ABD Başkanı George W. Bush'un 2002 Haziran'ında yaptığı konuşmada Filistin sorununun çözümünün Filistin lideri Yaser Arafat'ın Filistin Yönetimi'nden çıkarılmasını sağlayacak politik reformlara bağlı olduğunu ifade etmesi Bush liderliğindeki ABD'nin İsrail yanlısı bir politika izleyeceğini göstermekteydi.⁴⁵ Oslo süreci bağlamında 1996'da yapılan AB'nin gözlemci gönderdiği seçimlerde Filistin Yönetimi'nin liderliğine seçilen Arafat'ın bu şekilde politik alandan dışlanmaya çalışılması Brüksel'in tepkisini çekmesi gerekirken, Avrupa Birliği liderleri Bush'u rahatsız edecek açıklamalarda bulunmaktan kaçındılar.⁴⁶

⁴³ 1999 Berlin Deklarasyonu metni için bkz; http://europa.eu.int/council/off/conclu/mar99_en.htm

⁴⁴ AB'nin resmî internet sayfasından; http://europa.eu.int/comm/external_relations/gaza/intro/index.htm

⁴⁵ Ekrem Karakoç, "ABD'nin Filistin Politikası", **Filistin Çıkmazdan Çözüme**, Küre Yayınları, İstanbul: 2003, s. 126.

⁴⁶ Rosemary Hollis, "The Israeli-Palestinian Road Block: Can Europeans Make A Differences?", **International Affairs**, Vol.: 80, Issue: 2, March 2004, s. 193.

AB'nin böyle bir tutumu benimsemesinde 11 Eylül deneyiminin önemli bir etkisi olduğu açıktır. Zira, söz konusu konuşmadan birkaç gün önce 18 Haziran 2002'de Lüksembourg'da toplanan AB Dışişleri Bakanları, Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve El-Aksa Şehitleri Tugay'ını terör listesine almıştı.⁴⁷ Avrupa Birliği özellikle 11 Eylül sonrası dönemde ABD'ye karşı bir adım atmaktan çekinmekteydi ve bu durumun bir sonucu olarak ABD'nin Filistin politikasına alternatif bir politika izlemekten kaçınmıştır. ABD faktörünün yanı sıra, İsrail'in AB yardımlarının Filistin Yönetimi tarafından terörist guruplara yönlendirildiği yönündeki iddiaların⁴⁸ hafifletmek amacıyla böyle bir karar alındığı da söylenebilir. Her ne kadar bağımsız bir kuruluş olan European Anti-Fraud Office'nin başını çektiği bir soruşturma komisyonu yapılan yardımların terörist gruplarca kullanıldığına ilişkin kanıtlara ulaşamamış olsa da,⁴⁹ İsrail'in söz konusu iddiaları AB'nin yardım politikasına zarar vermekteydi ve Brüksel bu gurupları terör listesine dâhil ederek söz konusu iddiaların önüne geçmeyi amaçlamış olabilir. 11 Eylül üzerine yapılan söylemlerin Irak sorunuyla birlikte gerçekliğini kaybetmeye başlamasının ardından kısa süre içinde Avrupa Birliği 1990'ların sonlarından itibaren ABD'den farklılaşan politikasına geri döndü.

11 Eylül'e rağmen iki yıl içinde AB'nin İsrail'e yönelik "mesafeli" politikasına geri dönmesinde 29 Mart 2002'de İsrail'in Filistin'e yönelik başlattığı ve Arafat'ı Ramallah'daki karargâhına hapsedtiği operasyon ve 22 Mart 2004'te Hamas lideri Şeyh Ahmed Yasin'in İsrail askerlerince öldürülmesi gibi iki önemli gelişmenin etkili olduğu söylenebilir. 29 Mart'ta başlayan operasyona Avrupa Komisyonu Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi (European Commission External Relations Directorate General) tepkisini 21 Haziran 2002'de aldığı İsrail'in işgal sırasında imha ettiği Filistin alt yapısının yeniden inşa edilmesini öngören bir kararla⁵⁰ gösterdi. Ahmed Yasin'in öldürülmesinin ardından AB dışişleri bakanları yaptıkları açıklamada saldırıyı "hukuk dışı

---

⁴⁷ Şenel, a.g.m., s. 173.

⁴⁸ Etgar Lefkovist, "Government's 'Arafat File' shows how EU Money was used for terror", **Jerusalem Post**, May 6, 2002.

⁴⁹ Dieckhoff, a.g.e., s. 59; Yardımların terör eylemlerinde kullanıldığına yönelik iddialara AB'nin verdiği resmî yanıt için ayrıca bkz; http://europa.eu.int/comm/external_relations/mepp/faq/index.htm#4.

⁵⁰ Karar için bkz; http://europa.eu.int/comm/external_relations/cpcm/rrm/docs/2002/palestinianterritories_rehabsupporttopa.pdf

bir suikast" şeklinde nitelendirerek olaya ilişkin tepkilerini ortaya koydular.⁵¹

Avrupa Birliği Filistin devletinin kurulmasını öngören ve 2002 Kasım'ında açıklanan Yol Haritası planında etkin bir rol üstlenerek soruna ilişkin çözümlerde aktif rol alacağını göstermiş olsa da, söz konusu planın İsrail'in tek taraflı eylemleri ve Filistinlilerin şiddet eylemleriyle çıkmaza girmesi AB'nin sorunun çözümüne yönelik politikasını bir kez daha sonuçsuz bıraktı. Yine de plan Avrupa Birliği için Filistin-İsrail sorununa siyasi taraf olması ve bu durumun ABD tarafından kabul edilmiş olması bakımından kritik bir öneme sahiptir. Planın uygulanması için gerekli olan ön şartların hayata geçirilebilmesinde teknik ve lojistik destek sağlayacağını belirten⁵² Avrupa Birliği, özellikle Filistin tarafının şiddeti durdurması hususunda yapılacak ekonomik yardımların kritik olduğunu düşünmektedir.

Arafat'ın 11 Kasım 2004'te Fransa'da kaldırıldığı hastanede hayatını kaybetmesinin ardından AB ılımlı bir lider olan ve ABD ve İsrail'in de olumlu baktığı Mahmud Abbas lehine bir tutum benimsemiştir. Avrupa ülkelerinin liderleri Filistin'e yönelik ziyaretlerinde Abbas lehine ifadelerde bulunurlarken, aynı zamanda Abbas'ı Filistin şiddetini önleyerek Yol Haritası'nın öngördüğü sürecin başlamasını sağlayabilecek tek lider olarak sunmuşlardır. Bu bağlamda, Filistin-İsrail sorununun çözümünden yana bir politika izleyen Avrupa Birliğinin Abbas yönetiminden beklentisinin "Filistin terörünü" sonlandırarak Yol Haritası'nın uygulanabilmesi için uygun bir ortam oluşturması olduğu söylenebilir. Taraflar arasında barış görüşmelerine başlanabilmesi için Filistin'de ılımlı bir liderin bulunmasını isteyen AB'nin bu tutumu 25 Ocak 2006'daki seçimleri kazanan Hamas'a yönelik tepkisinde de net bir şekilde görülür. Nitekim, seçimlerin ardından Brüksel'den gelen açıklamalar "ortaya çıkan mevcut durumun analiz edildiği" ve AB'nin Hamas'la ilişki kurmasının şiddeti sona erdirmesine ve İsrail'i tanınmasına bağlı olduğu yönünde olmuştur.⁵³

⁵¹ "Israel assassinates Hamas leader", **The Guardian**, March 22, 2004.

⁵² AB'nin resmî internet sayfasından; http://europa.eu.int/comm/external_relations/mapp/index.htm

⁵³ "US urges Arab states to fund Palestinians after Hamas victory", **The Guardian**, January 31, 2006.

Körfez İş birliği Konseyi ve Parasal Birlik

Sayın San*

Giriş

Devletler arası ilişkilerin anlaşılabilmesi için, siyasi, ekonomik, hukuki, sosyal ve kültürel alanlardaki etkileşimlerin göz önüne alınması gerekir. Devletler, etnik, sosyal, hukuksal ve kültürel benzerlikle-re sahip olsalar da, birbirleri ile entegre olarak birlik kurmaları, ekonomik ve siyasal ilişkiler düzeyinde gerçekleşmektedir. Söz konusu birlikler, öncelikle ekonomik ilişkiler düzeyinde başlamakta ve daha sonra siyasi ilişkiler düzeyinde bir entegrasyona geçilmektedir.

Devletler arasındaki ekonomik birlik düşüncesi, çeşitli aşamalarda ayrılmaktadır ve bu aşamaların her hangi biri yeterli görüldüğü taktirde birlik, bu seviyede devam ettirilmektedir. Ekonomik birlikler, serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik ve parasal birlik aşamalarını içermektedir.¹ Bu birliklerin oluşması ile devletler arası ekonomik ilişkilerin ilerlemesi, devletlerin ekonomik entegrasyona yönelik olarak ekonomi politikalarında çeşitli düzenlemelere gitmelerini gerekli kılmaktadır. Artan ekonomik ve ticari ilişkilerin süreklilik kazanması bağlamında, özellikle bu faaliyetleri kolaylaştırıcı en önemli düzenleme, ekonominin temel aracı olan “para” üzerinde yapılmaktadır. Para üzerindeki farklı değerlerin ve birimlerin ticareti zorlaştırdığı bir gerçektir ve bu zorlukların giderilmesi için yapılan ilk düzenleme genellikle döviz kurlarının sabitlenmesidir.

Çalışma boyunca ele alınacak temel konu olan parasal birlik için gerekli bazı şartlar, teorik anlamda ortaya koyulmuş, ekonomi literatüründe ekonomik ve parasal birliğin ön aşaması, “Optimum Para Alanı - Optimum Currency Area” (OPA) kavramı başlığı altında değerlendirilmiştir. Bilindiğinin aksine, dünya ve bölgeler çapında parasal birlik kurma çalışmaları, Avrupa Birliğinden daha eskilere dayanmaktadır ve günümüzdeki anlamı ile ilk olarak OPA kurma çalış-

---

* Araştırma Görevlisi, Yıldız Teknik Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

¹ Miroslav N. Jovanovic, “**International Economic Integration**”, London, Routledge, 1998, s.15-45.

malarına, 19. yüzyılda rastlanılmaktadır. Latin Para Birliği², İskandinav Para Birliği gibi oluşumlar, 19. yüzyılın ikinci yarısının başlarında dünya ekonomisinde yerlerini almışlardır.³ Günümüzde de parasal birlik oluşturma çabasında bulunan birçok ekonomik birlik söz konusudur. Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (1994), Doğu Asya Parasal Birliği (üç aşama sonra 2030'da tek paraya geçiş planlanmaktadır), Doğu Karayipler Merkez Bankası (1983- 8 ülkenin para otoritesi) bunların birkaçıdır.⁴

Körfez İş birliği Konseyi (Gulf Cooperation Council)

Ekonomik ve parasal birlik kurmayı amaçlayan bir oluşum olan Körfez İş birliği Konseyi (KİK), 25 Mayıs 1981'de Körfez (Arap) Devletleri Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE), İşbirliği Konseyi'nin kurulmasını onaylaması ile faaliyetlerine başlamıştır. Konsey'in yapısı, üç temel aktörden oluşmaktadır.⁵ Organizasyonun merkezinde, hükümetler arası karar alma birimi olan Yüksek Konsey (Supreme Council) bulunmaktadır. Konsey başkanlığı, üye ülkelerin alfabetik sırasına göre değişmektedir. Yılda iki defa toplanan Konsey, karar alınırken oy çokluğu (2/3) esasına göre hareket etmektedir ve her üyenin yalnız bir oy hakkı vardır. Konsey'in bünyesinde yer alan bir alt kurum, Danışma Komisyonu'dur. Bu komisyon, üye ülke vatandaşı olan 30 akil kişiden (her üye ülkeden 5 kişi) oluşmaktadır ve üç yılda bir komisyon üyeleri değişmektedir. Konsey'e bağlı bir diğer alt yapılanma da, Konsey'in toplan-

² **Latin Para Birliği**; 1865 yılında Fransa, Belçika, İtalya ve İsviçre'nin kurduğu parasal birliktir. Detaylı bilgi için bakınız: Angela Redish, "The Latin Monetary Union and emergence of the international gold standart", Michael Bordo ve Forrest Capie (Ed.), "**Monetary Regimes in Transition**", London, Cambridge University Press, 1994, s. 68-85. Ayrıca 1867 yılında Paris'te düzenlenen Uluslararası Para Konferansı'nda Fransa Temsilcisi Parieu, kısa dönemde Avrupa'da, orta ve uzun dönemde de dünya geneline parasal bir birlik teklif etmiştir. Daha geniş bilgi için bakınız: Luca Einaudi,, "From the franc to the Europe: the attempted transformation of the Latin Monetary Union into a European Monetary Union, 1865-1873", **Economic History Review**, Vol 53(2), 2000, s. 284-308.

³ Avrupa'daki parasal birlikler hakkında daha fazla bilgi için bakınız:C.P. Kindleberger, **A Financial History of Western Europe**, London, Oxford Press, 1993.

⁴ Daha geniş bilgi için bakınız: Küresel Tek Para Birliği, http://www.singleglobalcurrency.org/monetary_unions

⁵ Buradaki bilgiler Körfez İşbirliği Konseyi resmî internet adresinden derlenmiştir: <http://www.gcc-sg.org>

tlarında görüşülecek bazı özel konularda Konsey'e bilgi vermek için oluşturulan komisyondur. Bu komisyon üyeleri ise ihtiyaç duyulduğu hallerde Konsey tarafından belirlenmektedir.

İkinci temel aktör, üye ülke dışişleri bakanları (bazı durumlarda diğer bakanlar) tarafından oluşturulan Bakanlar Konseyi'dir (Ministerial Council). Bakanlar Konseyi, her üç ayda bir toplanmaktadır. Konsey'e politika önerileri yapılması, Konsey tarafından uygulanması istenen politikalarda üye ülkeler arası koordinasyonun sağlanması bu kurumun başlıca görevleridir. Üçüncü temel aktör ise, Genel Sekreter'dir. Çalışmalarda koordinasyonun sağlanması, Yüksek Konsey ve Bakanlar Konseyi toplantılarına gündem hazırlanması, toplantılarda alınan kararların uygulanıp uygulanmadığının takibi, temel görevleri arasındadır. Genel Sekreter, Yüksek Konsey tarafından üç yıllığına seçilmektedir. Ekonomik, siyasi ve askeri ilişkiler alanında üç yardımcı vardır.

Kasım 1981'de, İş birliğine üye devletlerin devlet başkanları tam ekonomik entegrasyon için "Ekonomik Antlaşma" imzalamışlardır. Konsey, ekonomik entegrasyonu çeşitli aşamalara ayırmış (serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar ve ekonomik birlik) ve geçiş dönemleri için alt komiteler kurarak faaliyetlerin uyumlaştırmasına rehber olunmasını öngörmüştür. Ekonomik entegrasyonun ilk adımı olan serbest ticaret bölgesi, 1983 yılında kurulmuştur. Gümrük birliği üzerine görüşmeler, 1999 yılında Riyad'da, ülke başkanlarının katıldığı bir konferansta ele alınmıştır. Gümrük Birliğine geçiş için 2005 yılı, bu toplantıda uygun görülmüştür. 2000 yılında Bahreyn'deki zirvede, üye ülkelerin tek paraya geçiş öncesi bir adım olarak, farklı para birimlerinin genel tek bir birim üzerinden sabitlenmesi öngörülmüştür. 2001 yılında Muscat'ta (Umman) düzenlenen zirvede,⁶ ortak gümrük tarifeleri hedefleri tespit edilmiş, buradaki hedefler tahminden 2 yıl önce yani 2003 yılında uygulamaya girmiş ve bu durumda parasal birlik için 2010 yılı öngörülmüştür. Yine bu toplantıda, tek paraya geçiş sürecinde, ABD Dolarının genel çapa olarak kullanılmaya devam edilmesi kararlaştırılmıştır.

---

⁶ Zirve sonuç bildirgesi için bakınız: **The Closing Statement of the Twenty Second Session of the GCC Supreme Council Sultanate of Oman-Muscat**, <http://www.gcc-sg.org/sessions/cs022.html>

Tablo 1: KİK Parasal Birliği Doğrultusundaki Ekonomik Gelişmeler

1983	Serbest Ticaret Bölgesi kuruldu.
1999	Gümrük Birliği Antlaşması imzalandı.
2000	2010 Yılı Parasal Birlik Hedefine Uygun Olarak Döviz Kurularının Sabitlenmesine Dair Antlaşma imzalandı.
2001	Ortak Gümrük Tarifesine Geçiş Antlaşması (Tarife: % 5)
2002	ABD Doları, parasal birliğe geçiş sürecinde ara kur çapası olarak belirlendi.
2003	Ortak Gümrük Tarifesine (% 5) geçildi.
2003	Ara Çapa olarak ABD Dolarına resmen geçildi.
2004	Parasal Birlik Sürecinde Anahtar Kriterler Belirlendi: Bütçe Açığının Büyüklüğü, Enflasyon Oranları, Faiz Oranları, Yabancı Rezervler ve Borçların GSYİH'ye Oranı
2005	Yıl sonunda toplanan Finansal ve Ekonomik İşbirliği Komitesi (Üye Ülkelerin Finans Bakanları), Finansal Aktörler Komitesi ve Merkez Bankası Yöneticileri, ekonomik yakınlaşma (convergence) kriterleri belirlendi
2007	Ortak Pazara Geçiş Hedefi
2010	Parasal Birliğe Geçiş Hedefi

Kaynak: Khalfan M. Al Barwani, "Regional Integration Of The GCC Countries", **KIEP Conference on Political Economy of Regional Integration**, Kasım 2005, <http://www.kiep.go.kr> (12 Şubat 2006)

26. KİK Üye Ülkeleri Liderler Zirvesi, 18-19 Aralık 2005 tarihinde Abu Dabi'de yapılmıştır. Bu zirve sonucunda, parasal birlik ve ticaret yakınlaşması (convergence) için bazı kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler: Bütçe Açığının GSYİH'nin % 3'ünü aşmaması, kamu borçlarının GSYİH'nin % 60'ını aşmaması, herhangi bir üye ülkenin enflasyon oranının KİK üye ülkelerinin enflasyon ortalamasının en fazla % 2 kadar üzerinde olması, üye ülke faiz oranının KİK üyesi en düşük faiz oranına sahip üç ülke ortalamasının en fazla % 2 üzerinde olması ve merkez bankalarında bulunan rezervlerin en az 4-6 aylık ithalatı karşılayacak seviyede olmasıdır.⁷

⁷ Bu konudaki detaylar için bakınız: GCC Summit (Notes), **Middle East Economic Survey**, Vol. 158(52), 26 Aralık 2005, <http://www.mees.com/postedarticles/oped>

Körfez İş birliği Konseyine Üye Ülkelerin Genel Ekonomik Görünümleri⁸

KİK üye ülkelerinin ekonomik yapılarının ele alınması ile parasal birliğe uygun şartların oluşup oluşmadığının tespiti kolaylaşacaktır. Bunun yanında, ülkelerin ekonomik durumlarına bakılarak, parasal birliğin gerçekleşme olasılığı da değerlendirilebilecektir.

Suudi Arabistan: Suudi Arabistan ekonomisini KİK üye ülkelere ayıran temel özellik, kalkınma planlarıdır. 2000-2005 yılları arasında kapsayan 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1970 yılında başlayan Beş Yıllık Kalkınma Planları'nın devamıdır. Ülkede uygulanan Kalkınma Planları'nın amaçları ise; (1) Üretimde çeşitlendirmeye gitmek, (2) Ülke içerisinde yapılan yatırımlardaki Suudi sermayesinin artırılması, (3) Suudi işgücünün niteliğinin artırılması ve istihdam içerisindeki payının artırılmasıdır.⁹ Suudi Arabistan ekonomisi, büyük ölçüde petrol ve türevleri olan doğal kaynakların gelirlerine bağlıdır. 2003 yılı itibarıyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın % 38,5'ini petrol ve gaz üretimi oluşturmaktadır. İmalat sanayinin payı % 10,3 iken hizmetler sektörünün payı %39,6'dır.

Suudi Arabistan ekonomisinde enflasyon, oldukça düşük bir seviyededir. 2005 yılı için yapılan tahminde, *Avro* bazında ithal edilen ürünlerden kaynaklanan artışla, enflasyonun % 0,6 olacağı öngörülmüştür. Ayrıca petrol fiyatlarındaki artışa ve OPEC'in ülke kotasını arttırmasına bağlı olarak, Suudi Arabistan bütçesine, 2004 yılında 26 Milyar dolar ek gelir girmiştir. Cari işlemler dengesi sürekli fazla veren ülkede, 2004 yılı itibarıyla, ihracat 108 milyar dolarken (77 milyar dolar petrol ihracatı), ithalat 39 milyar dolar olmuştur. Suudi Arabistan'ın toplam dış borcu, 2004 yılı itibarıyla, 35,8 milyar dolarken, döviz rezervleri ise yaklaşık 26 milyar dolardır.

⁸ KİK üyesi ülke ekonomilerine ait bilgiler şu internet adreslerinden derlenmiştir: Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi: <http://www.deik.org.tr>, Dış Ticaret Müsteşarlığı: <http://www.foreigntrade.gov.tr>, Dünya Bankası: <http://www.worldbank.org>, Uluslararası Para Fonu: [www://www.imf.org](http://www.imf.org), CIA World Factbook: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook>

⁹ Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Suudi Arabistan Ülke Bülteni, Mayıs 2005, <http://www.deik.org.tr>, s. 3-4.

Tablo 2: Suudi Arabistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri

	2000	2001	2002	2003	2004
GSYİH (Milyar \$)	188.7	183.3	188.8	214.7	236.1
Enflasyon (TÜFE)	-1,1	-1,1	0.1	0.4	0.6
İhracat (FOB) (Milyar \$)	77,5	68	72,5	95,3	108,4
Petrol İhracatı (Milyar \$)	-	-	62,5	77,9	86,5
İthalat (FOB) (Milyar \$)	27,7	28,6	29,6	33,9	39,4
Toplam Dış Borç (Milyar \$)	38,9	35,3	30,5	32,5	35,8

Kaynak: Dünya Bankası, <http://devdata.worldbank.org/external/CPProfile.asp>, (24 Şubat 2006)

Birleşik Arap Emirlikleri: Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Abu Dhabi, Dubai, Sharjah, Ajman, Umm Al Guwain, Ras Al Khaimah ve Fujairah olmak üzere 7 emirlikten oluşmaktadır. Emirlikler arasında temelde petrol gelirlerindeki farklılıklar dolayısıyla ekonomik açıdan önemli dengesizlikler bulunmaktadır. Abu Dhabi ve Dubai, petrol, bankacılık ve turizm sektörleri ile gelir seviyesi yükseltilmiş iki emirliktir. Söz konusu dengesizliğin giderilmesi amacıyla federal bütçeden diğer emirliklere kaynak aktarılmasının yanında, petrol gelirleri düşük olan emirlikler, re-export'a ve ticarete yönelmişlerdir.

2004 yılı itibarıyla BAE'nin GSYİH'si, yaklaşık 100 milyar dolar ve kişi başına düşen GSYİH ise, yaklaşık 25 bin dolardır. Körfez ülkelerinin genelinde süren ekonomiyi petrolün egemenliğinden kurtarma çalışmalarında BAE, önemli bir başarı elde etmiştir. 2004 yılı itibarıyla ülke GSYİH'nin % 32,5'i ham petrolden, % 22'si sanayi sektöründen, % 42'si hizmetler sektöründen (toptan ve perakende ticaret, gayrimenkul, iletişim) oluşmaktadır.

Tablo 3: BAE'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

	2000	2001	2002	2003	2004
GSYİH (Milyar \$)	70,2	69,2	74,3	87,6	103,1
Enflasyon (TÜFE)	1,3	2,7	2,9	3,1	4,4
İhracat (Milyar \$)	49,6	47,5	52,5	67,3	82,3
Petrol İhracatı (Milyar \$)	23,4	19,7	20,3	25,8	33,3
Re-Export (Milyar \$)	15,0	16,0	18,3	23,4	27,7
İthalat (Milyar \$)	30,8	33,5	37,5	45,8	54,2
Toplam Dış Borç (Milyar \$)	18,6	18,5	20,2	24,0	27,7

Kaynak: Uluslararası Para Fonu:
<http://www.imf.org/external/country/ARE/index.htm>,
(04 Mart 2006)

Bahreyn: Bahreyn son yıllarda petrol üretimi düşmesine rağmen (2003 yılında 87.5 milyar varilken 2004 yılında 76.3 milyar varildir), telekomünikasyon, ulaştırma ve finans alanına yaptığı yatırımlar ile, bölgenin petrole bağımlılığı azalmış sayılı ülkelerinden biri haline gelmiştir. Özellikle kıyı bankacılığı (Off-shore Banking) ile gelişen finans sektörünün GSYİH içerisindeki payı, % 19,2'dir. Bunun yanında petrol kazançlarının GSYİH içerisindeki payı, % 15,7 (2004) olması ülkede petrole bağımlılığın fazla olmadığını göstermektedir.

Bahreyn'in bir diğer özelliği, diğer KİK üyesi ülkelerin aksine, petrolü işleyerek satmasıdır. Suudi Arabistan'dan düşük fiyattan aldığı ham petrolü, kendi rafinerilerinde işleyerek satan Bahreyn'in ham petrol ihracatı, toplam petrol ihracatının % 15'dir. Ayrıca sanayi sektöründe de önemli bir alüminyum üreticisidir (Bahreyn ihracatının %15'i).

Tablo 4: Bahreyn'in Temel Ekonomik Göstergeleri

	2000	2001	2002	2003	2004
GSYİH (Milyar \$)	8	7,9	8,4	9,6	11
Enflasyon (TÜFE)	-0,7	-1,2	-0,5	1,6	5,3
İhracat (Milyar \$)	6,24	5,65	5,87	6,68	8,34
İthalat (Milyar \$)	4,39	4,04	4,69	5,07	6,1
Toplam Dış Borç (Milyar \$)	2,8	3	3,8	4,6	6,1

Kaynak: Uluslararası Para Fonu: <http://www.imf.org/external/country/BHR/index.htm>, (07 Ocak 2006)

Katar: 863 bin nüfusu ile bölgenin en küçük ülkelerinden biri olan Katar'ın, kişi başına düşen geliri 39 bin dolardır. Zengin doğal kaynakları ile Katar'ın GSYİH'sinin yaklaşık %62'si, petrol ve doğal gaz gelirlerinden oluşmaktadır. Diğer Körfez ülkeleri gibi, ekonomisinin petrol bağımlılığını azaltmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Telekomünikasyon, boru hatları şirketleri ve limanlar gibi alanlarda kısmen ya da tamamen özelleştirmeye gidilmesi ile diğer sektörlerde yabancı yatırım çekilmeye çalışılmaktadır.

Tablo 5: Katar'ın Temel Ekonomik Göstergeleri

	2000	2001	2002	2003	2004
GSYİH (Milyar \$)	17,8	17,7	17,9	19,5	28,5
Enflasyon (TÜFE)	1,7	1,4	1,0	2,3	5,3
İhracat (Milyar \$)	11,9	10,8	10,9	13,4	17,4
İthalat (Milyar \$)	2,9	3,4	3,6	4,3	4,8
Toplam Dış Borç (Milyar \$)	14,5	15,2	15,4	16,9	17,9

Kaynak: Uluslararası Para Fonu: <http://www.imf.org/external/country/QAT/index.htm>, (04 Ocak 2006)

Umman: Diğer körfez ülkeleri gibi, petrol satışına bağımlı olan Umman, 2004 yılında petrol satışlarından, 7,6 milyar dolar gelir elde etmiştir. Körfez ülkeleri arasında, kısıtlı petrol rezervleri olan ve kaynaklarının yaklaşık 20 yıl sonra tükeneceği bilinen Umman'ın GSYİH'sinin yapısı, şu şekildedir: % 46 hizmetler, % 38 petrol, % 12 sanayi, % 2 tarım.

Tablo 6: Umman'ın Temel Ekonomik Göstergeleri

	2000	2001	2002	2003	2004
GSYİH (Milyar \$)	19,6	21,5	22,4	36,7	39
Enflasyon (TÜFE)	-0,8	1	-0,5	-0,3	0,2
İhracat (Milyar \$)	11,1	10,9	10,6	11,7	13,1
İthalat (Milyar \$)	4,5	5,4	5,5	5,6	6,3
Toplam Dış Borç (Milyar \$)	5,3	5,3	5,7	5,9	4,8

Kaynak: CIA World Factbook, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook>, (08 Ocak 2006)

Kuveyt: 2004 yılında petrol fiyatlarında yaşanan artış sonucu, Kuveyt'in GSYİH'sinde yaklaşık % 20 artış yaşanmıştır ve buna bağlı olarak kişi başına gelir, 21 bin dolara yükselmiştir. Ülke ekonomisinde imalat sanayi ve özel teşebbüs, hemen hemen yok gibidir. İmalat sanayi, GSYİH'nin % 3'ünü oluşturmaktadır. Bunun yanında Irak'ın yeniden imarı, işgal güçlerine gıda satışı gibi ticari faaliyetler, ülke ekonomisini canlandırmıştır. Ülke ekonomisinde mal çeşitlendirmesine gidilmesi amacıyla, çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Doğrudan yabancı sermayenin teşvik edilmesi amacıyla, % 55 yatırım indirimi ön görülmüş, ancak ülke içi muhalefetin artan baskısı sonucunda bu oran, % 15'e çekilmiştir.

Tablo 7: Kuveyt'in Temel Ekonomik Göstergeleri

	2001	2002	2003	2004
GSYİH (Milyar \$)	34,1	35,2	41,7	53,6
Enflasyon (TÜFE)	1,7	1,4	1	2,2
İhracat (Milyar \$)	16,2	15,4	21,7	30,2
İthalat (Milyar \$)	7,1	8,1	9,8	10,9
Toplam Dış Borç (Milyar \$)	10,2	13,1	14	14,2

Kaynak: DEİK Ülke Raporu: <http://www.deik.org.tr/bultenler/200510201300Kuveyt-Ekim05.pdf>

Optimum Para Alanı (OPA) ve KİK Parasal Birliği İçin Kriterler

Optimum Para Alanı, kendi parasal birliği ve para politikası olan bir bölgeyi ifade etmektedir. OPA'nın faydalı olabilmesi için gerekli şartlar, (1) üye ülkeler arasında faktör mobilitesinin yüksek seviyede olması, (2) yapısal benzerlik ve (3) üye ülkelerin para, maliye ve diğer politikalarını uyumlaştırmaya istekli olmalarıdır.¹⁰ OPA, teorik olarak, parasal entegrasyonu, tek parayı ve birlik içerisinde para politikasını kontrol eden genel bir merkez bankasını içermektedir. Parasal entegrasyon, paranın tam değişimini (convertible), sabit döviz kurunu, finans piyasalarının entegrasyonunu (sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesini, ulusal finans düzenlemelerinin uyumlaştırılması), para transferlerinin tam serbestliğini ve genel para politikasını da gerektirmektedir.¹¹

OPA ile bir bakıma döviz kurları sabitlenmekte ve yatırım/ticareti zorlaştıran döviz kuru belirsizlikleri elimine edilmektedir. OPA'nın diğer muhtemel faydaları, çeşitli döviz kurlarından kaynaklanan işlem maliyetlerini, döviz kurlarındaki dalgalanmaları takip maliyetlerini, döviz kurundaki hareketleri öngörmenin maliyetlerini ve paranın değişim maliyetlerini azaltmasıdır. Ayrıca, spekülörlerin fiyatı etkilemesini ve para politikasını bozmalarını engellemektedir. OPA, özellikle enflasyon eğilimi olan ülkelerde para politikasında

¹⁰ Dominic Salvatore, "International Economics", John Wiley & Sons, Seventh Edition, 2001, s. 714.

¹¹ Paul De Grauwe, "The Economics of Monetary Integration", London, Oxford University Press, 1997, s. 5.

disiplini ve kredibilitiyi sağlamaktadır. Örneğin 1970'lerde yüksek enflasyonlu Avrupa ülkeleri İspanya, İtalya ve Portekiz, enflasyonla mücadele için, Almanya'nın döviz kuruna bağlanmışlardır. OPA'nın en önemli katkısı olarak, üye ülkeler arası ticaretin artması gösterilmektedir.¹²

OPA'nın temel dezavantajları ise, döviz kuru ve para politikasındaki bağımsızlığın kaybedilmesidir. Döviz kurları katı bir şekilde birbirlerine karşı sabitlenmekte, faiz oranları dış faiz oranlarına karşı sabitlenmekte ve para stokundaki bir artış, ödemeler dengesi açığı ile sonuçlanmaktadır. Bir diğer önemli dezavantajı, bir üye ülkedeki krizin hızlı bir şekilde diğer üye ülkelere de sirayet etmesidir. Bu açıdan, üye ülkeler arası ekonomik simetrisinin önemli olduğu söylenebilir.¹³

OPA'ya bir ülkenin katılmaya hazır olup olmadığını belirleyen bazı temel kriterler vardır. (1) Açıklık, (2) Faktör Mobilitesi, (3) Mal Farklılaştırmasının Derecesi, (4) Politik Faktörler, (5) Fiyat ve Ücret Esnekliği, (6) Enflasyon Oranının Benzerliği, (7) Politik Entegrasyonun Derecesi, (8) Üretim Yapısındaki Benzerlik. Bu faktörler, KİK üyesi ülkeler özelinde incelendiğinde, aşağıdaki sonuçlar elde edilecektir.¹⁴

Açıklık: Körfez İş birliği Konseyi üye ülkeleri, Arap devletleri içerisinde açık ekonomilere sahip ülkelerdir. Açıklık, toplam ticaretin GSYİH'ye oranı olarak ölçülmektedir. Nispeten bu oranın yüksek çıkması, bu ülkelerin faktör donanımında (endowment), doğal olarak zengin olmalarından kaynaklanmaktadır (petrol ihracatı). Ayrıca bu yüksek orandan çıkarabileceğimiz bir diğer sonuç, bu ülkelerin sermaye malları ve tüketim mallarını ithal ettikleridir. Bu faktörler, döviz kurunun rekabeti arttırmak ve sektörler arası kaynakların yeniden tahsis edilmesi için kullanımını kısıtlamaktadır.

¹² a.g.e., s. 52-68.

¹³ a.g.e., s. 69-84.

¹⁴ Buradaki kriterler ve içerikleri için bakınız: Belkacem Laabas ve İmed Limam, "Are GCC Countries Ready for Currency Union?", **Arab Planning Institute**, Nisan 2002, www.arab-api.org/wps0203.pdf, s. 5-12

Tablo 8: KİK Ülkelerinin Açıklığı (Toplam Ticaret/GSYİH)

	Bahreyn	Kuveyt	Umman	Katar	Suudi Arabistan	BAE
2004 Yılı	127,27	72,79	49,74	77,84	64,77	132,08

Kaynak: World Development Indicator, 2005: <http://ddp-ext.worldbank.orgext>, (30 Ocak 2006)

Faktör Mobilitesi: KİK üye ülkeleri arasında yapılan ekonomik anlaşmanın 8. ve 9. maddesine göre, üye ülkeler arasında sermayenin ve şahısların serbest dolaşımı, her türlü ekonomik faaliyetin sınırlar arasında her hangi bir engel olmaksızın yapılması prensipte kabul edilmiştir. Ancak üye devletler arasında işgücü piyasası ve düzenlemeleri, benzer değildir. Özellikle nispeten refah seviyesi yüksek üye ülkelerdeki düzenlemeler, üye ülkeler arası emek hareketlerini de engellemektedir. Örneğin Suudi Arabistan, 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, Suudi olmayan yaklaşık 486.000 çalışanın işten çıkarılması ile Suudi işgücüne iş imkanı oluşturmayı ön görmüştür. 2004 yılı itibarıyla Suudi işgücünün toplam çalışanlar içerisindeki oranı % 44 karken bu oran, Kuveyt'te % 81'dir. BAE'nin nüfusunun yaklaşık % 80'i yabancılardan oluşurken, Bahreyn nüfusunun % 40'ı, Katar nüfusunun da % 70'i yabancılardan oluşmaktadır.¹⁵

Mal Farklılaştırmasının Derecesi: Tüm çabalarına rağmen, KİK ülkelerinin petrole olan bağımlılığı devam etmektedir. KİK üyesi ülkelerin GSYİH içerisinde (2003 yılı için) petrolün payı şu şekildedir: Bahreyn % 24,4, Katar % 56,8, BAE % 72,3, Kuveyt % 94, Suudi Arabistan % 89,2, Umman % 22'dir. İhracatın tek kaleme büyük oranda bağlı olması, ülke ekonomileri açısından bazı sorunlar yaratmaktadır. Öncelikle petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar sonucunda, ülke ekonomilerinin istikrarlı yatırımlar ve projeksiyonlar yapması son derece zor olmaktadır. Son yıllarda, özellikle Irak savaşı süreci ile birlikte, artan petrol fiyatları, ülke ekonomilerinde önemli gelir artışı sağlamıştır.¹⁶

¹⁵ **Quarterly Journal of National Bank of Dubai**, National Bank of Dubai, Ekim 2004, Vol 53 (3), http://www.nbd.com/NBD/NBD_CDA/CDA_Document_Library/Documents/NBD_eco_rep_oct2004.pdf, s. 2-4.

¹⁶ a.g.e., s. 5.

Tablo 9: Herfindahl-Hirschmann İhracat Yoğunlaşma İndeksi¹⁷

Ülkeler	1993	2003
Bahreyn	0,663	0,700
Kuveyt	0,946	0,635
Umman	0,772	0,672
Katar	0,644	0,578
Suudi Arabistan	0,748	0,737
BAE	0,658	0,494

Kaynak: UNCTAD Handbook of Statistics-2005,
http://www.unctad.org/en/docs/tdstat30_enfr.pdf,
 (12 Şubat 2006), s. 200-219

Politik Faktörler: KİK üye ülke devlet başkanlarının birlik için aşırı çaba göstermelerinin temelinde, üye ülkelerin tarihsel, sosyal, demografik ve kültürel bağları yatmaktadır. Entegrasyon hareketi istenilenden daha yavaş ilerlese de, devlet başkanları bu oluşuma destek vermeye devam etmektedirler.

Fiyat ve Ücret Esnekliği: Ücret ve fiyat katılıklarından dolayı, petrol şoklarına karşı ücret ve fiyatlar pek fazla düzenlenmemektedir. Petrol şoklarında en iyi politika aracı olarak, kamu harcamalarına başvurulmuştur. Dolayısıyla fiyat ve ücretlerin ekonomilerdeki bu kısıtlı rolü, döviz kurunun alternatif düzenleyici bir mekanizma olmasının engellemektedir.

Enflasyon Oranının Benzerliği: KİK ülkeleri enflasyon eğilimi olan ülkeler değildirlir. Ancak, üye ülkeler arası enflasyon yapıları da benzerlik göstermemektedir. Bu da üye ülkeler arası enflasyon belirleyicisi değişkenlerin mikro bazlı farklılıklarından kaynaklanmaktadır (örneğin, arz-talebi etkileyen unsurlardaki farklılıklar ve fiyat ataleti).

Politik Entegrasyonun Derecesi: Yapılan ekonomik antlaşma sonucunda KİK üye ülkeleri, ekonomik ve sosyal iş birliğinin gelişt-

¹⁷ Herfindahl-Hirschmann İhracat Yoğunlaşma İndeksi, piyasanın yoğunlaşma derecesini ölçmektedir. Bu ölçümü, aşağıdaki formüle göre yapmaktadır:

$$H_j = \frac{\sqrt{\sum_{i=1}^{239} \left(\frac{X_i}{X}\right)^2} - \sqrt{1/239}}{1 - \sqrt{1/239}}$$

Bu formülde, H_j: Ülke İndeksi, X_i: i ürününün ihracat değeri,
 $X = \sum_{i=1}^{239} X_i$ ise, SITC Rev. 2'deki 239 ürünün sayısıdır (3 dijit).

rilmesi için gerekli gayreti göstermektedirler. Ekonomik ve sosyal politikaların genelleştirilmesi ve koordineli bir şekilde yürütülmesi için bir komisyon oluşturulmuştur.

Üretim Yapısındaki Benzerlik: KİK ülkeleri arası benzerlik, baskın sektörün petrol olması ve diğer sektörlerin de finans ve iş sektörleri olmasıdır. Tablo 10'daki GSYİH'nin Sektörel dağılımı, üye ülkeler arasındaki benzerliği göstermektedir.

Tablo 10: KİK Üye Ülkelerinde GSYİH'nin Sektörel Dağılımı

	Bahreyn		Kuveyt		Umman		Katar		S.Arabistan		BAE	
	1996	2000	1996	2000	1996	2000	1996	2000	1996	2000	1996	2000
Tarım, Orman, Balıkçılık	1,2	0,6	0,4	0,5	3,1	3,3	1,2	0,6	7,5	8,3	3	3,7
Madencilik	23,6	20,6	55,4	46	51,7	39,3	50,4	60	47,1	40,8	37	30
İmalat	18,3	16,5	14,4	15,6	5	5,3	7,6	7,8	10,9	12,7	11	15
Elektrik, Gaz, Su	1	1	0,1	0	1,1	1,5	1,7	1,6	0,2	0,2	1,5	1,7
İnşaat	5,4	5,3	3,2	3,5	2,7	4	9,1	5,7	10,3	11,6	9,4	9,5
Toptan ve Perakende Ticaret, Restoran ve Oteller	10,8	11,1	8,4	9,2	16	18,8	12	8	8,3	8,9	13,7	14,8
Taşıma, Depolama ve İletişim	9	9,4	5,2	7,4	7,7	10	4,9	5,2	7,3	8,2	7,1	8,3
Finansal Kurumlar ve Sigortacı- lık	20,7	22,3	4,1	7,1	3,9	10,3	13,1	11,1	7,5	8,5	6,4	7
Toplumsal ve Sosyal Hizmetler	10	10,2	8,8	10,7	8,8	7,5	0	0	0,9	0,8	10,9	10
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Tablodaki rakamlar, UNCTAD Handbook of Statistics-2005'ten derlenmiştir: http://www.unctad.org/en/docs/tdstat30_enfr.pdf, (12 Şubat 2006)

Tablo 11: Parasal Birlik için KİK Üye Ülkelerinin Uygunluk Değerlendirmesi

Parasal Birlik Kriterleri	Uygun	Uygun Değil
Açıklık	√	
Faktör Mobilitesi		√
Mal Farklılaştırması		√
Üretim Yapısı	√	
Fiyat ve Ücret Esneklikleri		√
Enflasyon Oranı Benzerliği	√	
Politik Entegrasyon Derecesi		√
Politik Faktörler	√	

Kaynak: Laabas, Belkacem ve İmed Limam, "Are GCC Countries Ready for Currency Union?", Arab Planning Institute, Nisan 2002, www.arab-api.org/wps0203.pdf, (12 Şubat 2006), s.13

Potansiyel KİK Parasal Birliği

Bu açıklamalardan sonra Belkacem ve Limam, KİK üye ülkelerinin parasal birlik için kriterlerini değerlendirdiklerinde, Tablo 11'deki sonuçları elde etmişlerdir. Belkacem ve Limam'a göre, parasal birlik için kısa vadede yapılması gereken en önemli girişim, bölge içi ticaretin artırılmasıdır. Tablo 12'de görüldüğü üzere, diğer ekonomik entegrasyonlara göre, KİK üye ülkeleri arası ticaret, bir hayli düşük kalmıştır.

Tablo 12: Bloğun İhracat Toplamı içerisinde Blok Ülkelerinin Payları (Yüzde)

	1970	1980	1990	1999
EU	59,5	60,8	65,9	62,9
NAFTA	36	33	41,4	54,6
APEC	57,8	57,9	68,3	71,9
CEFTA	12,9	14,8	9,9	11,9
GCC	2,9	3	8	6,8

EU: Avrupa Birliği, NAFTA: Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Birliği, APEC: Asya-Pasifik Ekonomik İş birliği, CEFTA: Merkezi Avrupa Serbest Ticaret Birliği, GCC: Körfez İş birliği Konseyi

Kaynak: Laabas, Belkacem ve İmed Limam, "Are GCC Countries Ready for Currency Union?", Arab Planning Institute, Nisan 2002, s.26

Looney'e göre, KİK ülkelerinin parasal birlik süreçleri oldukça yavaş işlemektedir. KİK üyesi ülke siyasal otoritelerinin, birlik için oldukça istekli olmasına rağmen, parasal birliğin önünde temel bazı ekonomik engeller vardır. Dolayısıyla, kısa vadede (en azından hedeflenen tarihte), KİK üyesi ülkelerin parasal birlik kurmaları olanaksızdır. Looney'e göre, üye ülkelerin ağırlıklı olarak petrol üretimine bağlı olmaları başta olmak üzere, ekonomik ve parasal birliği engelleyen diğer nedenler şunlardır;¹⁸

Farklı Kalkınma Stratejileri İzlenmesi: KİK üyesi ülkeler arasında, ekonomik ağırlığı en fazla olan Suudi Arabistan'da, planlı ekonomi dahilinde ithal ikameci strateji takip edilmektedir. Özellikle kilit öneme sahip ve bebek (infant) endüstrileri, dış rekabetten korumak için, % 20 oranında tarife uygulanmaktadır. Ayrıca Suudi Arabistan ekonomisinde yerli yatırımcı için teşvik uygulanmaktadır. KİK üyesi ülkelerde ekonomik ve parasal entegrasyonu sağlamak için çekici güç olabilecek Suudi Arabistan ekonomisinin uyguladığı ekonomik politikalar ile KİK ekonomik ve parasal birlik hedefi çelişmektedir. Diğer taraftan, petrol kaynakları yavaş yavaş tükenen Bahreyn ise, yabancı yatırımcılar ile ortak yatırımlar gerçekleştirmek için önemli kaynaklar ayırmaktadır. Yine BAE, gümrük tarifelerini % 4 gibi bir oranda tutarak ülke piyasasını dış ticarete açmaktadır.

Muhtemel Kayıplar: Bir diğer önemli engel, KİK üyesi ülkelerin en optimal şekilde nasıl ekonomilerini entegre edeceklerini belirleyememiş olmalarıdır. Ekonomik ve parasal entegrasyonu optimal kılan iki yol vardır; birincisi ve genelde tercih edileni gümrük birliği iken, ikincisi Sektörel Entegrasyon yaklaşımı için ortak projelerin gerçekleştirilmesidir. KİK üyesi ülkeler, gümrük birliğini seçmişlerdir. Ancak, bu tercihin temel maliyeti, ticaret yaratıcı etki sonucunda, zaten ekonomik üretimlerini çeşitlendiremeyen üye ülkelerin, petrol ve türevleri haricinde üretimde uzmanlaşmasının oldukça zor olmasıdır.

Bağımsızlığın Kaybedilmesi: Bu durum KİK üyesi ülkelerin siyasal ve parasal otoritelerini endişelendiren temel faktördür. Zira, ekonomik ve parasal entegrasyon sonucunda, ulusal para ortadan kalkacak, para basma yetkisi üst bir kurum ya da kurula devredilecek, genişletici maliye politikaları uygulanamayacaktır.

¹⁸ Robert E. Looney, "Economic Integration in the Gulf Region: Does the Future Hold More Promise than the Past?" Strategic Insights, Volume II(3), Mart 2003, <http://www.ccc.nps.navy.mil/si/mar03/MiddleEast2.pdf>, s. 4-8

Kamu Sektörü-Özel Sektör Dengesinin Bozukluğu: KİK üyesi ülkeler, serbest piyasa ekonomisinin bir yapısını kurmaya çalışırlarken, ekonomilerinde halen kamunun ağırlığı fazladır. Bu da, entegrasyonun yavaş olmasına neden olmaktadır.

Barwani ise, KİK üyesi ülkeler arasında parasal entegrasyonun iki temel sebepten dolayı, gerçekleştirilmesinin zor olduğunu düşünmektedir. Birinci temel sebep, “Ekonomik Zorluklar”dır. Bu başlık altında vurgulananlar ise; (1) KİK üyesi ülkeler arası düşük faktör mobilitesi, (2) düşük mal farklılaştırması, (3) KİK üye ülkeleri arası düşük ticaret, (4) makro ekonomik yakınsamanın (convergence), bazı üye ülke ekonomilerinin diğerlerine göre daha fazla çeşitlemeye gitmesinden dolayı zor olmasıdır. İkinci temel sebep ise, “Politik ve Kurumsal Zorluklar”dır. Bu başlık altında ise; (1) Politikacıların ekonomik bağımsızlıklarını kaybetmeye taraftar olmamaları, (2) KİK üyesi ülkeler, ekonomik entegrasyona gitmeden önce, parasal otoritelerin uyumlaştırmasını yapmamaları, (3) Supra-Nasyonel bir para otoritesinin kurulması konusunda fikir birliğinin olmaması gibi nedenler vurgulanmıştır.¹⁹

Sturm ve Siegfried, yapmış oldukları çalışmada, KİK üyesi ülkeler arasındaki ekonomik yakınsamayı, üç ayrı başlık altında değerlendirmişlerdir. Birinci başlık olarak “Parasal Yakınsama” ele alınmıştır. Benzer ve düşük enflasyon oranları, beraber hareket eden faiz oranları, istikrarlı döviz kuru, parasal yakınsamanın oldukça iyi durumda olduğunun göstergeleridir. İkinci başlık ise “Mali Yakınsama”dır. Mali finansman ve kamu harcamaları üye ülkelerde petrol gelirlerine bağlı olduğu için, bir benzerlikten söz edilebilir. ancak son yıllarda bazı ülkelerde artan kamu açıkları, borçlanma ile kapatılmaktadır. Üçüncü başlık ise “Yapısal Yakınsama”dır. Ekonomilerin petrole bağımlı olması, yüksek kişi başına gelir, benzer büyüme dalgalanmalarının olması, önemli başlıklardır.²⁰

¹⁹ Khalfan M. Al Barwani, “Regional Integration Of The GCC Countries”, **KIEP Conference on Political Economy of Regional Integration**, Kasım 2005, <http://www.kiep.go.kr>

²⁰ M. Sturm ve N. Siegfried “Regional Monetary Integration in The Member States of The Gulf Cooperation Council”, **Avrupa Merkez Bankası** (Occasional Paper Series), No: 31, Haziran 2005, <http://www.ecb.int/pub/pdf/scpopslecbo31.pdf>

Sturm ve Siegfried, bu kriterleri Tablo 13’te KİK üye ülkeleri için değerlendirmişlerdir. Sonuçta, bu kriterlerin hepsinin bir anda uygulanmasından çok, seçilen bazı kriterler üzerine yoğunlaşarak ekonomik ve parasal entegrasyona gidilmesi daha doğru olacaktır. Örneğin mali yakınsama için, şu kriterlere dikkat edilmesi, doğrudan mali yönetime dair hedefler belirlenmesinden daha doğru olacaktır²¹; (1) Maliye kuralları açıkça tanımlanmalı, kurumsal bilgi alış-verişi geliştirilmeli, (2) Maliye yönetimi, şeffaf olmalı ve hesaplamalar, tahminler ve düzenlemeler, gerek diğer üyelerle gerekse kamuoyu ile paylaşılmalıdır, (3) Maliye kuralları, politika yapıcılar ve kamuoyu tarafından anlaşılacak derecede açık ve basit olmalıdır, (4) Mali kural- ların, uyulmadığı taktirde, yaptırım gücü olmalıdır. Srtrum ve Siegfried’e göre, ekonomik ve parasal entegrasyon önündeki en önemli engel, supra-nasyonel bir para otoritesinin olmamasıdır.

Tablo 13: Ekonomik Entegrasyon için Temel Kriterler

	Parasal Kriterler	Mali Kriterler	Yapısal Kriterler
Öncelikli Hedef	Politik konsensüs ile politika yönetiminin belirlenmesi	Politik konsensüs ile politika yönetiminin belirlenmesi	Ekonomilerin yapısal özelliklerinin belirlenmesi, OPA Uygunluklarının İncelenmesi
Politika Kararlarının Tepki Vermesi	Yüksek	Yüksek	Düşük
Zaman içerisindeki değişim	Kısa-Orta Dönem	Kısa-Orta Dönem	Uzun Dönem
Nicelik	Kolay	Kolay	Zor
Uygulama için uygun zaman	Parasal Birlikten önce	Parasal birlik öncesi ve süresince	Parasal birlik öncesi ve süresince

Kaynak: M. Sturm ve N. Siegfried “Regional Monetary Integration in The Member States of The Gulf Cooperation Council”, **Avrupa Merkez Bankası** (Occasional Paper Series), No:31, Haziran 2005, s. 50

Al-Mansouri ve Dziobek ise, yaptıkları çalışmada, farklı bir noktaya dikkat çekmişlerdir. KİK üye ülkeleri arasında, istatistik, veri toplama, derleme ve değerlendirme alanlarında birliğin olmamasının, bu ülkelerin entegrasyonunu olumsuz etkileyeceğini belirtmişlerdir. Ancak, veri toplama ve sınıflandırma alanında, KİK üye ülkeleri arasında yaşanan bazı olumlu gelişmelerin de olduğu söylenebilir. KİK üye ülkeleri, 2006 hane halkı araştırmalarını uyumlaştırma ve 2010

²¹ a.g.e., s. 57.

nüfus sayımını birlikte yapma konularında görüş birliğine varmışlardır. Genel Sekreterliğin her yıl yayınladığı istatistik bültenleri de bu olumlu gelişmeler arasında sayılabilir.²²

Sonuç

Kurulacak bir parasal birliğin fayda ya da zararları, uzun dönemde ortaya çıkacaktır. Uzun dönemde tek paranın, teorik olarak, bölge içi ticareti arttırma, ülke farklılıkları azaltma ve ekonomi politikalarında yakınsama sağlayacağı öngörülebilir. Bunun yanında, uzun dönemde bu başarılarla ulaşılması, ülkelerin ekonomik karakteristiklerine de çok büyük oranda bağlıdır.

Dış ticaret alanında olması gerekenin aksine, KİK üye ülkeleri arası ticaret, oldukça zayıf kalmıştır. KİK ülkelerinin toplam ithalatında her bir KİK üyesinin payı oldukça sınırlıdır. 1989-2004 arası için Bahreyn için % 21.3, Kuveyt için %1.6, Umman için % 17.1, Katar için % 6.3, Suudi Arabistan için % 6.6, BAE için % 4.6 dır. Dünyadaki diğer ekonomik bloklarla karşılaştırıldığında, KİK'in entegrasyon seviyesi oldukça düşük kalmaktadır. KİK üye ülkeleri arası sınırlı ticaret, doğal olarak, endüstri içi ticaretin gelişimini de kısıtlamaktadır. Farklı KİK ülkelerinde benzer ikincil sanayilerin varlığı, bölgesel ticaretin gelişimini engellemektedir. Buradan çıkarılan sonuç, şayet KİK ülkeleri petrol türevi sektörlerde dahil olmak üzere, teknolojik gelişmelerini ve uzmanlaşmalarını gerçekleştirirlerse, o zaman tek para, endüstri içi ticareti arttıracaktır.

KİK ülkelerinde parasal bir birlik oluşturulması, üye ülkelerin emek ve mal piyasalarını deregüle etmeye zorlayacak ve serbest sermaye hareketleri önündeki engellerin kaldırılmasını zorunlu hale getirecektir. Ayrıca, KİK üye ülkelerindeki benzerliklere rağmen, konjontür hareketlerinin benzer olmadığı görülmektedir. Birçok gelişmeye rağmen, ekonomik yapıların petrol bağımlılığı devam etmekte, bölge içi ticaret sınırlı kalmakta, üye ülkelerin makro-ekonomik yapılarında bir yakınsama olmamakta ve konjontür hareketlerinde de bir uyum görülmemektedir. Sermaye hareketleri açısından da, KİK üye

---

²² A. Al-Mansouri, Claudia Dziobek, "Providing Official Statistics for the Common Market and Monetary Union in the Gulf Cooperation Council (GCC) Countries--A Case for "Gulfstat", **IMF Working Paper**, Şubat 2006, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp0638.pdf>, s. 12-23

ülkelerinde çeşitli engeller bulunmaktadır. Doğrudan yatırım için Umman'da ön kabul şartları, Kuveyt ve Katar'da sınırlı sermaye sahipliği gibi engeller, KİK üyesi ülkelere de dahil, her ülkeye uygulanmaktadır. Bu engellerin kaldırılması ile Körfez Ortak Pazarı (Gulf Common Market) gerçekleştirilebilir ve böylece tek paranın faydaları daha rahat görülebilir.

KİK üye ülkelerinin, parasal birlik bağlamında attıkları olumlu adımlar da bulunmaktadır. Örneğin, finansal kaynakların ve kişilerin hareketleri adına çeşitli kolaylıklara sağlanmıştır. Körfez Yatırım Teşkilatı, 1982'de kurulmuş ve finansal kaynakların mobilitesi ve üretken sektörlerle ilgili projelerin üye ülkelere getirilmesi için, 2003 yılında, birlikten 2,2 milyar dolar kaynak tahsis edilmiştir. Bir diğer önemli entegre alanı ise bankacılık sektörüdür. KİK üyeleri kendi aralarında Körfez (Gulf) Network ATM sistemini kurmuşlardır. KİK üye ülkeleri arasında bir parasal birlik kurulması için, önemli gelişme sağlanmış iki konu daha vardır; KİK üye ülkelerinin örtük olarak döviz kurlarının ABD dolarına sabitlemesi ve siyasal iradelerin parasal birliği istediklerini açıklamaları.

Bu temelden hareketle OPA literatüründeki son gelişmeler göstermiştir ki, parasal birlik sonrası göstergelerin yakınsaması, daha hızlı olmaktadır. Bunun için parasal birliğin KİK üye ülkeleri için potansiyel faydaları ele alındığında ilk faydası, KİK ülkeleri kendi ekonomilerinde petrol harici sektörlerde henüz tam farklılaştırma yapmamışlarsa da, endüstri içi ticaret gelişecektir. Diğer taraftan KİK ülkelerinin ekonomik yapılarında, politikalarında ve düzenlemelerinde yakınsama sağlayacak ve konjonktür hareketleri de senkronize olacaktır. KİK üye ülkeleri arasında ekonomik entegrasyonun hızlanmasının bir diğer önemli ayağı ise, ekonomik kısıtlamaların kaldırılmasıdır. Ayrıca, sadece ekonomik alanda değil, diğer alanlarda da supra-nasyonel kurumların oluşturulması da, parasal birlik hedefinin gerçekleştirilmesi için önemlidir.